تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۱/۲۸
تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۰۴/۰۹
صفحه ۱۹۱-۱۷۱
نوع مقاله: پژوهشی

گونه‌شناسی طرح و نقش قالی شهرستان ملایر

سپهر قاسمی
مربی گروه فرش، دانشگاه اراک، اراک، ایران
مجیدرضا مقنی‌پور (نویسنده‌ی مسئول)
دانشیار دانشکده هنر و معماری دانشگاه شیراز
mmoghanipoor@yahoo.com

گلجام
دوفصلنامه علمی
انجمن علمی
فرش ایران
شماره ۴۱
بهار و تابستان ۱۴۰۱

چکیده

شهرستان ملایر مهم‌ترین مرکز قالی‌بافی استان همدان است، فرهنگ قالی‌بافی در این منطقه با زندگی مردم آمیخته‌شده و تأثیرات بسیاری از فرهنگ مردم منطقه را در خود جای داده است، به‌طوری که ملایر را می‌توان به‌عنوان یکی از قطب‌های مهم قالی‌بافی در غرب کشور نامید؛ چرا که قالی‌ها و قالیچه‌های این منطقه دارای طرح‌ها و نقوش منحصربه‌فرد و شناسنامه‌داری هستند که اکثراً به سبک روستایی تولید می‌شوند. اگرچه تا حدودی الگوبرداری‌هایی از طرح‌ها و نقوش برخی مناطق همجوار از جمله اراک و بیجار نیز در بافته‌های ملایر قابل ردیابی است. مسأله‌ی اصلی در این پژوهش شناسایی و معرفی ویژگی‌های فرمی طرح‌ها و نقوش رایج و اصیل قالی‌ها و قالیچه‌های منطقه‌ی ملایر است. نوع پژوهش توصیفی و روش اجرای آن توصیفی- تحلیلی بوده و جمع‌آوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای و میدانی (در قالب مصاحبه و کارت مشاهده) است. نتایج این پژوهش آشکار است که نقوش قالی‌ها و قالیچه‌های ملایر غالباً در فرم های شکسته و هندسی، در قالب الگوهای طرحیِ اصیلی چون؛ نقش ماهی که در بسیاری از مناطق با پیشوندهایی نظیر چهار، سگ، رودباری، علمدار و هراتی به‌کار می‌رود (ویژه‌ی مناطق تک پودباف)، نقش چهارچنگ، نقش پیچ جوزان، نقش شال ماهی (ویژه‌ی مناطق دو پودباف)، نقشه‌ی پنجه نباتی و نقش برجسته در زمینه‌های رنگی لاکی، سفید و سورمه‌ای قابل شناسایی هستند.

واژه‌های کلیدی: قالی ملایر، ماهی هراتی، چهار چنگ، پیچ جوزان

[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]

Typology of carpet design and patterns of Malayer

Sepehr Qasemi
Instructor of Carpet Department, Arak University, Arak, Iran
Majid Reza Moghanipour (Corresponding Author)
Associate Professor of Faculty of Art and Architecture, Shiraz University
mmoghanipoor@yahoo.com

Abstract:
Malayer County is the most important center of carpet weaving in Hamadan Province. The culture of carpet weaving in this region is intertwined with the lives of the people and has absorbed many influences from the local culture. As such, Malayer can be considered one of the significant hubs of carpet weaving in the western part of the country, as the carpets and rugs from this area feature unique and distinctive designs that often reflect rural styles. Although there are some influences from the patterns and motifs of neighboring regions such as Arak and Bijar, they can still be traced in Malayer's weavings. The main issue in this research is to identify and introduce the formal characteristics of the common and authentic designs and motifs of carpets and rugs in the Malayer region. The type of research is descriptive, and the method of implementation is descriptive-analytical, with data collection conducted through library research and fieldwork (in the form of interviews and observation cards). The results of this research revealed that the motifs of Malayer's carpets and rugs are predominantly in broken and geometric forms, featuring original design patterns such as: the fish motif, which is used in many regions with prefixes like four, dog, riverbank, standard bearer, and Herati (specific to single-ply weavings), the four-claw motif, the twisted walnut motif, the fish shawl motif (specific to double-ply weavings), the plant claw pattern, and raised motifs in color backgrounds of lacquer red, white, and navy blue.

Keywords: Malayer carpet, Mahi Herati fish, Charchang, Piche Jozan

گلجام
دوفصلنامه علمی
انجمن علمی
فرش ایران
شماره ۴۱
بهار و تابستان ۱۴۰۱

[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]

مقدمه

طرح‌ها و نقوش قالی‌ها و قالیچه‌های ایرانی در گستره‌های متنوع جغرافیایی هر یک گویای بخشی از تاریخ و زندگی مردم این مرز و بوم بوده و نشانه‌هایی از محیط پیرامونی، علایق و گاه بینش و اعتقادات تولیدکنندگان این آثار را در خود محفوظ دارد؛ بر این اساس شایسته است در این زمینه مطالعاتی علمی و شایسته انجام پذیرد و به زوایای مختلف آن پرداخته شود. در این راستا شهرستان ملایر و بخش‌ها و روستاهای تابعه آن به‌عنوان یکی از مراکز مهم در تولید قالی‌ها و قالیچه‌های روستایی به‌عنوان پیکره‌ی مطالعاتی این پژوهش در نظر گرفته شد.

از مهم‌ترین دلایل انتخاب ملایر تنوع بالای تولیدات به‌ویژه در حوزه‌ی طرح و نقش است به طوری که در مراکز روستایی تولید قالی این شهرستان، ساختارهای فرمی منحصربه‌فرد و متفاوتی را شاهد هستیم و هر روستا الگوی طرحی و نقش مخصوص به خود را در قالی‌بافی داشته است؛ هر چند در دهه‌های اخیر، تولیدات این شهرستان به علت تأثیرپذیری از بافته‌های مناطق همجوار و به‌ویژه اراک، تغییراتی را در طرح و نقش خود پذیرا شده است که این تغییرات در مجموع باعث کاهش تنوع انحصاری قالی‌های روستایی ملایر شده است. تکنیک بافت در تولیدات مناطق شمالی و شرقی ملایر؛ به‌ویژه روستاهای حسین آباد، کسب و ننج و جوکار، یک پود و با گره متقارن است و بافنده‌های مناطق جنوبی سنت بافندگی حوزه‌های فارسی زبان فراهان و ساروق را با به‌کارگیری گره نامتقارن و نقشه‌های متداول پیروی می‌کنند. سؤال اصلی در این پژوهش عبارت است از: ویژگی‌های فرمی طرح‌ها و نقوش رایج و اصیل قالی‌ها و قالیچه‌های منطقه‌ی ملایر چگونه است؟ در جهت پاسخگویی به این سؤال با شناسایی نمونه‌ی تولیدات اصیل روستاهای منطقه، ضمن ارائه‌ی آنالیزهای خطی آن‌ها، ساختار کلی طرح‌ها و ویژگی‌های فرمی نقوش اصلی موجود در هر طرح شناسایی و معرفی می‌شود.

پیشینه‌ی پژوهش

قالی ملایر به خاطر اهمیت آن به‌عنوان یکی از مناطق شاخص بافت روستایی، مورد علاقه برخی از پژوهشگران بوده است، هر چند که در خصوص معرفی و تحلیل فرمی الگوهای طرحی نقوش تولیدات منطقه تا بدان‌جا که نگارندگان به آن دسترسی داشته‌اند پژوهشی صورت نگرفته است. به طور کلی خلأ در آثار پژوهشگرانی که تولیدات مناطق قالی‌باف غرب ایران را مورد بررسی قرار داده‌اند، به وفور دیده می‌شود.

هوشیار راد (۱۳۹۵) در پژوهش خود به شناسایی و تحلیل طرح، نقش و رنگ‌بندی قالی‌های روستایی ملایر در سه حوزه‌ی قالی‌بافی شمال، شرق و جنوب شرقی ملایر در راستای مستندسازی و حفظ آن‌ها پرداخته‌اند. سهرابی (۱۳۹۶) با رویکردی مردم‌شناختی ضمن مرور فرایند تولید قالی در منطقه‌ی ملایر و اشاره به تنوع شیوه و سبک بافت در قالی‌بافی منطقه، تأثیر عوامل اجتماعی و فرهنگی را در مواردی همچون انتخاب فام‌های رنگی، نام‌گذاری و کاربرد طرح‌ها و نقوش، وجود آیین‌ها و اعتقادات در فرآیند بافت قالی‌های ملایر را مورد واکاوی قرار داده است. جزمی (۱۳۶۳) اشاراتی به اهمیت دره‌ی جوزان به‌عنوان یکی از حوزه‌های تولید قالیچه‌های روستایی داشته و برخی از تولیدات مهم منطقه را واکاوی کرده است. ادواردز (۱۳۶۸) قالی ملایر را به دو دسته‌ی شمال غربی و جنوب شرقی تقسیم کرده و به معرفی برخی از طرح‌های شاخص منطقه پرداخته است. یساولی (۱۳۷۰) در بررسی قالی‌بافی ایران در ذیل قالی‌بافی منطقه‌ی همدان، بر تمایزات تکنیکی و کیفی روستاهای مختلف ملایر اشاره دارد؛ وی روستاهای جوزان و مانیزان را به‌عنوان روستاهایی معرفی می‌کند که قالی‌های با کیفیت تولید می‌کنند و قالی‌های روستای توسک را قالی‌های نقش برجسته و در ابعاد ذرع و نیم، تودری و پشتی معرفی می‌کند.

[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]

صوراسرافیل (۱۳۷۵) در بررسی قالی همدان در بخش قالی‌بافی ملایر، ضمن معرفی شهرستان ملایر و نام بردن از اسامی چندین روستای شاخص در زمینه‌ی تولید قالی به تأثیرپذیری تولیدات شهری ملایر و برخی روستاها، از تولیدات مناطقی چون ساروق، اراک و شهر همدان می‌پردازد. فرهادی (۱۳۸۳) به بررسی قالی‌های گل برجسته‌ی دره‌ی جوزان ملایر پرداخته و کوشیده تا نو بودن بافت این نوع قالیچه‌ها در ایران را مورد بررسی قرار دهد و ضمن معرفی طرح و نقش به واکاوی رنگ‌های مورد استفاده در این سبک قالی‌ها نیز پرداخته است.

گودرزی (۱۳۸۹) در بررسی قالی ملایر، اشاره‌ای کوتاه به قالی چهار چنگ ننج دارد و فقدان لچک و ترنج را از ویژگی‌های بارز تولیدات منطقه معرفی می‌کند. ژوله (۱۳۹۰) شهرستان ملایر را از مراکز مهم قالی‌بافی به سبک روستایی معرفی نموده که البته در دهه‌های اخیر دچار تحولات زیادی شده است. رضوانی و دیگران (۱۳۹۲) ضمن معرفی کلی فرایند تولید قالی در منطقه به بررسی علل رکود صنعت فرش‌بافی در سه روستا از توابع دهستان جوزان شهرستان ملایر می‌پردازند. Sakhai (2008) قالی‌های ملایر را تولیداتی عمدتاً بلند و باریک (کلگی) معرفی می‌کند که متن آن‌ها دارای نقش‌مایه‌های هراتی یا گل حنایی با رنگ‌های گرم است. همچنین Ford (2008) به تولید قالیچه‌هایی با نقش هراتی (با نام محلی ماهی) در چند روستای جنوب شرقی ملایر اشاره داشته و بر این نکته تأکید دارد که تولیدات این روستاها به لحاظ نوع بافت و رنگ از یکدیگر متمایز می‌شوند.

محققین کمابیش کوشیده‌اند تا ضمن معرفی حوزه‌های قالی‌بافی استان همدان و به طور خاص شهرستان ملایر، تمایزات و ویژگی‌های خاص تولیدات منطقه را آشکار سازند. در این میان بیشترین تأکید بر تمایزات تکنیکی بوده است هر چند در معدود پژوهش‌هایی اشاراتی به طرح‌ها و نقشه‌های رایج در روستاهای تابعه ملایر نیز شده است. اما به نظر می‌رسد بررسی و تحلیل دقیق الگوهای طرحی و نقوش شاخص در تولیدات این منطقه همچنان نیازمند پژوهشی جدی است که این مقاله تلاشی جهت دستیابی به این هدف کرده است.

روش پژوهش

روش پژوهش، بر اساس هدف کاربردی و بر اساس نوع گردآوری داده توصیفی است. جمع‌آوری اطلاعات به دو شکل کتابخانه و میدانی بوده که در بخش میدانی مصاحبه‌هایی با برخی از تولیدکنندگان، فروشندگان و طراحان قالی در مناطق همدان و ملایر انجام گرفته است. همچنین با طراحی کارت مشاهده (با تأکید بر مؤلفه‌های فرمی قالی) به ثبت نظام‌مند ویژگی‌های فرمی تولیدات منطقه پرداخته شده‌است. جامعه‌ی آماری پژوهش از یک سو شامل تولیدات منطقه با طرح‌های رایج و اصیل بوده است که با بررسی‌های به عمل آمده تعداد ۴۶ تخته قالی در دسترس که اصالت منطقه‌ای آن‌ها برای پژوهشگران محرز بود به‌عنوان نمونه‌های مورد مطالعه انتخاب شد (لازم به ذکر است که از این تعداد، ۱۹ نمونه دارای قدمتی بیش از ۳۰ سال هستند)؛ بخش دیگری از جامعه‌ی آماری این پژوهش شامل تولیدکنندگان، فروشندگان و طراحان منطقه بود که در مرحله‌ی نخست به واسطه‌ی مشورت با مسئولین محلی و نیز بر مبنای سوابق فعالیت در حوزه‌ی فرش منطقه، تعداد ۳۱ نفر از افراد شناسایی شدند و در نهایت در فرآیند ارتباط با آن‌ها، تعداد ۷ نفر (شامل ۳ تولیدکننده، ۲ فروشنده و ۲ طراح) که تمایل به همکاری داشتند، انتخاب شدند.

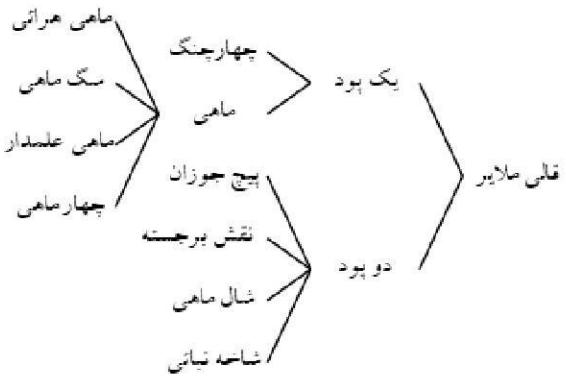
[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]

قالی ملایر

شهرستان ملایر قطب نخست تولید قالی در استان همدان است که بخش‌ها و روستاهای تابعه‌ی آن، از مراکز با اهمیت تولید قالی دست‌باف در کشور ایران است. قالی‌بافی در این منطقه با زندگی مردم عجین شده است؛ بر همین مبنا در فرآیند تولید قالی دست‌باف در این منطقه ۱) تناسب و جنس مواد اولیه‌ی مورد استفاده ۲) تنوع شیوه و سبک بافت ۳) تأثیر عوامل اجتماعی و فرهنگی در رنگ ۴) نام‌گذاری و کاربرد طرح‌ها و نقش‌مایه‌های قالی ۵) وجود آیین‌ها و اعتقادات در فرآیند بافت از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است که نشان‌دهنده‌ی تأثیرات متقابل محیط و هنرمند، باورهای قومی و فرهنگی است. که تأثیر آن را در مواردی همچون: تأمین مواد اولیه‌ی مورد استفاده، سبک و شیوه‌ی بافت قالی و گزینش و نام‌گذاری هر یک از طرح‌ها و نقش‌مایه‌ها و رنگ، حول تولید قالی در این منطقه می‌توان مشاهده کرد.

همچنین قالی‌های منطقه‌ی ملایر به علت مجاورت با اراک، همدان و بیجار از آن مناطق نیز تأثیر گرفته است، اما چنان که اشاره شد قالی منطقه‌ی ملایر تا حد زیادی هویت مشخص و سبک خاص خود را دارا است. قالی‌بافی ملایر از منظر تکنیک بافت و نیز مؤلفه‌های فرمی، به دو گروه کلی تقسیم می‌شود (نمودار ۱)؛ قالی یک پود و قالی دو پود.

گلجام
دوفصلنامه علمی
انجمن علمی
فرش ایران
شماره ۴۱
بهار و تابستان ۱۴۰۱

نمودار ۱- گروه‌بندی کلی قالی ملایر (نگارندگان)

بافت قالی یک پود در مناطق شمال شهرستان، نظیر: ازندریان، کمره، افسریه و جوکار؛ شمال شرق چون: کسب، ننج، خدری، کردخورد و موسی خان بلاغ و شمال غرب شامل: حسین‌آباد شاملو، علی‌آباد، دهنو، عشاق و بابارود مرسوم است که گره غالب در منطقه به علت مجاورت با همدان متقارن است (جدول ۱). همچنین که نصیری درباره‌ی قالی‌بافی در مناطق شمالی و شرقی استان همدان چون حسین‌آباد و جوکار می‌نویسد؛ در این مناطق بیشتر قالی‌هایی با یک پود، با گره ترکی و در سبک هندسی با طرح‌های هراتی و ایلیاتی که از نقش‌های کردی و قفقاز نشأت می‌گیرند، بافته می‌شود (نصیری، ۱۳۸۵: ۸۷).

[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]

جدول ۱- مقایسه‌ی مناطق شمالی بافت ملایر «مناطق یک پودباف»

ردیف	شهرستان	ویژگی	نقشه
۱	ازندریان	قالی منطقه اغلب در ابعاد ۶، ۱۲، ۱۵ متری با نقش ماهی هراتی و رنگ لاکی بافته می‌شود.	 قالی ۶ متری نقش هراتی ازندریان
۲	کمره	قالی منطقه اغلب در ابعاد ۶ متری، دو ذرع و خرک با نقش ماهی هراتی و رنگ لاکی بافته می‌شود. (در بین فرش مناطق شمالی ضعیف‌ترین نوع بافت را دارند.)	 فرش نیم خرک نقش هراتی کمره
۳	جوکار	قالی منطقه اغلب در ابعاد ۶، ۹، ۱۲، ۱۵، ۲۴ متری، پنج چارکی، ذرع و نیم با نقش چهارچنگ و سگ ماهی و در رنگ‌های لاکی و سفید بافته می‌شود (مصاحبه با جوکار و قاسمی، بهمن ۱۴۰۲).	 سگ ماهی جوکار چهارچنگ جوکار
۴	کسب	قالی منطقه در ابعاد ۶، ۱۲، ۱۵، ۲۴ متری با نقش چهارچنگ و رنگ لاکی بافته می‌شود.	 قالی ۶ متری کسب با نقش چهارچنگ
۵	ننج	قالی منطقه در ابعاد ۶، ۱۲، ۱۵، ۲۴ متری با نقش چهارچنگ و رنگ لاکی بافته می‌شود.	 قالی ۶ متری ننج با نقش چهارچنگ

[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]

ادامه‌ی جدول ۱- مقایسه‌ی مناطق شمالی بافت ملایر «مناطق یک پودباف»

ردیف	شهرستان	ویژگی	نقشه
۶	خدری	قالی منطقه در ابعاد دو ذرع و ذرع و نیم با نقش ماهی هراتی و رنگ لاکی سیر بافته می‌شود.	 دو ذرع خدری متن هراتی
۷	موسی‌خان بلاغ	قالی منطقه در ابعاد ذرع و نیم، دو ذرع، ۶، ۹، ۱۲، ۱۵، ۲۴ متری با نقش؛ متن اصلی ماهی هراتی، حاشیه چهارچنگ یا بالعکس و با رنگ لاکی روشن بافته می‌شود.	 ذرع و نیم موسی‌خان بلاغ حاشیه چهارچنگ، متن هراتی
۸	حسین آباد شاملو	قالی منطقه در ابعاد کناره و خرک با نقش ماهی هراتی و رنگ لاکی روشن و گاهاً سفید بافته می‌شود.	 کناره‌ی حسین‌آباد، ماهی هراتی
۹	دهنو	قالی منطقه در ابعاد کناره با نقش ماهی هراتی و رنگ لاکی تیره و در برخی موارد سورمه‌ای بافته می‌شود.	 بخشی از قالی آنتیک دهنو با نقش ماهی هراتی

(نگارندگان)

لازم به ذکر است که روستاهای مانیزان و جوزان، اگرچه از لحاظ تقسیمات سیاسی زیرمجموعه‌ی فرمانداری ملایر به‌شمار می‌روند اما تولیدات آن‌ها به شدت متأثر از قالی‌بافی ساروق بوده و ریزبافی قالی‌های این روستاها گاه تا حدی است که قالی‌های ساروق را تحت‌الشعاع قرار می‌دهند (فاضلی، ۱۳۷۵: ۷۰).

[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]

قالی‌های این مناطق دارای رج‌شماری بین ۳۵ تا ۴۵ هستند (قاسمی، ۱۴۰۳: ۷۸). بعضاً رج‌شمار برخی نمونه‌ها نیز به ۵۰ می‌رسد. بنا به نظر تولیدکنندگان و آگاهان محلی نقوش غالب تولیدات در حوزه‌های بافتی شمالی و غربی ملایر که تماماً یک پودباف هستند، در دو دهه‌ی گذشته شامل: ماهی هراتی، چهارچنگ است، که لفظ ماهی در بسیاری از مناطق با پیشوندهایی نظیر چهار، سگ، رودباری، علمدار و هراتی به‌کار می‌رود که تماماً اشاره به نقشه‌ی ماهی هراتی در ابعاد درشت دارند، همچنین قالی‌های تولیدی در نواحی شرقی و جنوبی شهرستان به علت قرابت بیشتر با قالی اراک به‌صورت دو پود بوده و با گره نامتقارن بافته می‌شوند، همچنین اغلب این نقوش به‌صورت پیچ جوزان، نقش برجسته، شاخه نباتی، شال ماهی هستند همچنین نقوش متفرقه‌ای چون ترمز، اطلسی، جغرافیا، چاپی وگل‌پنبه‌ای نیز در این دسته قرار می‌گیرند که بافت این نقوش به‌صورت محدود در این مناطق رواج دارد. از ۴۶ نمونه قالی مورد بررسی، ۱۸ مورد دارای نقش ماهی (۱۲ قالی دارای نقش ماهی هراتی، ۳ قالی نقش سگ ماهی، ۱ قالی نقش ماهی علمدار و ۲ قالی نقش چهار ماهی)، ۶ قالی نقش چهارچنگ، ۱۵ قالی نقش پیچ جوزان، ۱ قالی دارای نقش برجسته، ۱ قالی نقش پنجه نباتی، ۲ قالی نقش شال ماهی و ۳ قالی نیز دارای نقوش متفرقه هستند، جامعه‌ی آماری این نقوش در جدول ۲ قابل مشاهده است.

جدول ۲- جامعه‌ی آماری نقوش قالی‌های منطقه

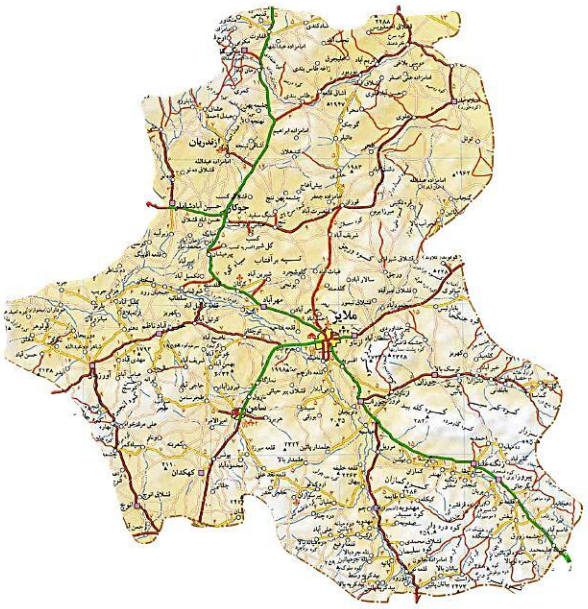
ردیف	نام نقش مایه		جامعه آماری (درصد)
۱	نقش ماهی	الف) ماهی هراتی	٪۲۶,۲
		ب) سگ ماهی	٪۶,۵
		ج) ماهی علمدار	٪۲,۲
		د) چهار ماهی	٪۴,۳
۲	نقش چهارچنگ		٪۱۳
۳	نقش پیچ جوزان		٪۳۲,۶
۴	نقش برجسته		٪۲,۲
۵	نقش پنجه نباتی		٪۲,۲
۶	نقش شال ماهی		٪۴,۳
۷	نقوش متفرقه		٪۶,۵

(نگارندگان)

در انتها جهت درک بهتر موقعیت جغرافیایی، نقشه‌ی جغرافیایی شهرستان ملایر (تصویر ۱) قابل مشاهده است.

گلجام
دوفصلنامه علمی
انجمن علمی
فرش ایران
شماره ۴۱
بهار و تابستان ۱۴۰۱

[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]

تصویر ۱- نقشه‌ی شهرستان ملایر به تفکیک روستا (ostan-hm.ir)

گلجام
دوفصلنامه علمی
انجمن علمی
فرش ایران
شماره ۴۱
بهار و تابستان ۱۴۰۱

قالی‌های تک پود

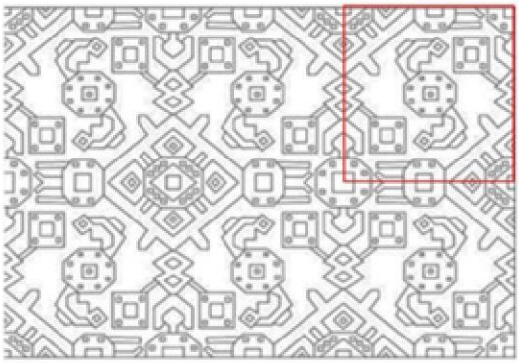
- نقش ماهی هراتی

مشاهدات میدانی (تیر ماه ۱۴۰۳) نشان داد که در تولیدات حوزه‌های مختلف قالی‌بافی ملایر، نقش ماهی دارای جامعه‌ی آماری ۳۹,۲ درصدی است. استفاده از نقش ماهی به‌ویژه در مناطق شمالی رایج‌تر است. در فرهنگ بومی مردمان ملایر «ماهی نماد برکت و خوش یمنی است؛ به طوری که اگر شخصی به شخص دیگر ماهی دهد آن را نشانه‌ی برکت و رونق زندگی خود می‌داند» (یاحقی، ۱۳۷۵: ۲۳۶).

«معروف‌ترین و یکی از انواع نقش هراتی به ماهی درهم شهرت یافته است که البته این امر فقط بیان‌کننده‌ی رواج این نقش در هرات و در دوره‌ی تیموریان است، به‌ویژه آن‌که طراحان مکتب هرات آن را به شکل دلخواه در آورده‌اند. بنیاد نقشه‌های هراتی دو برگ خمیده است که گل بزرگی مانند یک گل شاه عباسی یا گل نیلوفر را در میان گرفته است. شواهدی موجود است که آن دو برگ اساساً دو ماهی بوده‌اند و بعداً تبدیل به دو برگ شده‌اند و نام ماهی درهم نیز همین نگاه را تأیید می‌کند» (حصوری، ۱۳۸۱: ۶۳).

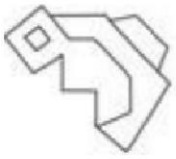
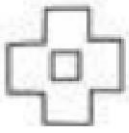
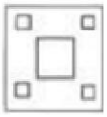
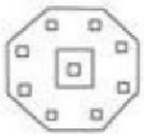
به اعتقاد برخی پژوهشگران در گستره‌ی جغرافیای تولید قالی در ایران از شرق به غرب، اندازه و ابعاد این ماهی‌ها به تدریج کوچک‌تر می‌شود؛ به طوری که بزرگ‌ترین نوع ماهی‌های نقش بسته بر قالی را در شرق ایران به‌ویژه اطراف قاین، تربت‌جام و تربت‌حیدریه می‌توان مشاهده نمود و کوچک‌ترین نمونه‌های آن را در مناطق غربی ایران یعنی کردستان (ژوله، ۱۳۹۰: ۳۱)؛ نمونه‌ی منحصربه‌فرد و شیوه بافته‌ای از ماهی درهم موسوم به مرغ و ماهی در گذشته در مناطق اطراف اراک تولید می‌شد که در این نوع الگو، دو مرغ به جای دو برگ، یا همراه با دو ماهی به دور یک حوض در حال حرکت هستند (دریایی، ۱۳۸۲: ۲۳). نقش‌ها و ریزنقش‌های متعددی در الگوی ترکیبی ماهی درهم وجود دارند که عبارتند از: حوض، دعا، کَرجنگ (خرچنگ)، گل میانی، قاشقی، ماهی و تاج (جدول ۳ و تصویر ۲).

[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]

تصویر ۲- آنالیز خطی واگیره‌ی ماهی درهم به همراه واگیره آن، حسین‌آباد (نگارندگان)

جدول ۳- اجزای مختلف نقش ترکیبی ماهی هراتی ملایر

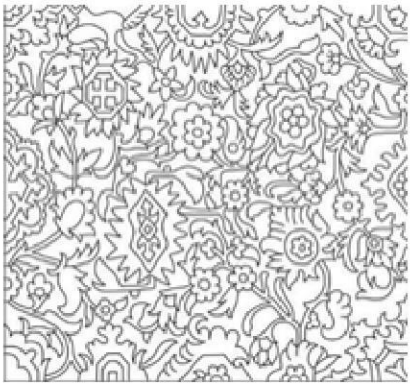
اجزای نقش	آنالیز خطی	نام	اجزای نقش	آنالیز خطی	نام
		حوض			قاشقی
		ماهی			تاج
		دعا			خرچنگ
		گل میانی			

(نگارندگان)

[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]

- نقش چهارچنگ (چلیپا)

به نظر می‌رسد به دلیل کاربرد نقش‌مایه‌ی «گل چهارچنگ» (تصویر ۳) این قالی‌ها به این نام معروف شده است. گل‌های دیگری که در این نقش به‌صورت مکمل در کنار گل چهارچنگ مرسوم هستند، عبارتند از: گل سینی، گل سماور، گل قوری، گل قندان، گل خربزه‌ای، گل زنجیری، گل هُله (شاه عباسی)، گل آتشی، گل اژدری، گل نهاوندی (ناوَندِلَه)، گل پیره و گل قلیانی (جدول ۴)؛ همچنین ازدیگر اجزای مهم این طرح، نقش چلیپا است. «چلیپا با بازوهای مساوی، نمادی از گردونه‌ی مهر و خورشید است که به‌عنوان نگاره‌ای کهن سال با مفاهیمی رمزی و اسطوره‌ای در هنر قالی‌بافی کاربرد دارد. در جوامع آغازین مردم به چلیپا چون مظهر آتش، احترام می‌گذاشتند» (یاحقی، ۱۳۷۵: ۲۷۸). این نماد نخستین بار در اشیاء مربوط به هزاره‌های پنجم و چهارم قبل از میلاد در حدود خوزستان کشف شده است (گشایش، ۱۳۸۴: ۲۷). لازم به ذکر است که گاهی نقش چلیپا به جز قالی چهارچنگ در دیگر قالی‌های قدیمی نیز مشاهده شده است که به‌عنوان یک گل در قالی بافته شده است.

تصویر ۳- آنالیز خطی چهارچنگ (نگارندگان)

جدول ۴- نقوش شاخص موجود در طرح چهارچنگ در قالی ملایر

نقش	آنالیز خطی	نام	نقش	آنالیز خطی	نام
		چهارچنگ			سماور
		خربزه‌ای			سینی

[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]

ادامه‌ی جدول ۴- نقوش شاخص موجود در طرح چهارچنگ در قالی ملایر

نقش	آنالیز خطی	نام	نقش	آنالیز خطی	نام
		قلیانی			نهاوندی
		قندانی			پیره
		قوری			هله
		زنجیری			اژدری
		خورشیدی			

(نگارندگان)

- نقش سگ ماهی

بافت این نقش در حوزه‌ی بافتی جوکار مرسوم است (مصاحبه با اسکندری و ملکی، تیر ۱۴۰۲)، به دلیل این که نگاره‌های ماهی در این نقش نسبت به دیگر نقوش ماهی بافته‌شده در منطقه، به شدت درشت‌تر است به سگ ماهی معروف شده است. (تصویر ۴ و ۵) در بررسی‌های به عمل امده مشخص شد که به لحاظ کیفی تولیدات منطقه جوکار بعد از مناطق کسب و ننج، بهترین قالی یک پودباف استان همدان به‌شمار می‌روند

[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]

تصویر ۴- آنالیز خطی واگیره سگ ماهی (نگارندگان)

تصویر ۵- نقشه سگ ماهی (نگارندگان)

در جدول ۵ مشخصه‌های تکنیکی و فرمی (طرح و نقش و ابعاد)، تولیدات شاخص حوزه‌های جنوبی ملایر، بر اساس مشاهدات میدانی نگارندگان (تیر و مرداد ۱۴۰۲) مشاهده می‌شود.

جدول ۵- مشخصات تکنیکی و فرمی تولیدات مناطق جنوبی و شرقی ملایر

ردیف	شهرستان	ویژگی	نقشه
۱	مانیزان	تولیدات منطقه در ابعاد ذرع و نیم، دو ذرع و پشتی و با الگوهای طرحی سه گل، چهار گل، پنج گل با حاشیه پیچ جوزان و اغلب رنگ زمینه سفید بافته می‌شود، در گذشته نقش جغرافیا نیز از نقوش انحصاری این منطقه بوده است. تفاوت بافته‌ها با زمینه‌ی گل بین دو منطقه مانیزان و جوزان در لچک و ترنج آنهاست، که در تولیدات جوزان دارای لچک ترنجی متشکل از نقش پیچ جوزان بوده، در حالی که این تولیدات مانیزان این نقش ترکیبی مشاهده نمی‌شود.	 پشتی نقش پنج گل پیچ جوزان، بافت مانیزان نقش جغرافیا
۲	جوزان	تولیدات منطقه در ابعاد بسیار متنوع و با الگوهای طرحی سه گل، چهار گل، پنج گل، پنج گل و پنج ستاره، هفت گل و امروزه طرح موسوم به چاپی با حاشیه پیچ جوزان و رنگ زمینه سفید، سورمه‌ای و لاکی بافته می‌شود. همچنین الگوهای طرحی خوشه انگوری و سه گل بیجار یا اصطلاحا گل پنبه ای (گلدانی) نیز از دیگر طرح‌های این منطقه با کمیت کمتر بشمار می‌روند (مصاحبه با ایزدی و قاسمی، تیر ۱۴۰۲).	 پشتی نقش چهار گل پیچ جوزان، بافت اصل جوزان پشتی نقش چاپی
۳	میشن	تولیدات میشن در ابعاد پشتی و ذرع و نیم و در قالب الگوهای طرحی شامل نقوش ماهی هراتی به همراه ترنج مرکزی بزرگ، بته (بته جقه) و پیچ جوزان و با رنگ‌های سفید، لاکی و سورمه‌ای بافته می‌شود.	 نقش چهار گل پیچ جوزان، بافت میشن

[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]

ادامه‌ی جدول ۵- مشخصات تکنیکی و فرمی تولیدات مناطق جنوبی و شرقی ملایر			
ردیف	شهرستان	ویژگی	نقشه
۴	دره جوزان و توسک	تولیدات این حوزه در ابعاد پشتی و ذرع و نیم و الگوی طرحی محرابی و گلدانی با حاشیه پیچ جوزان و به‌صورت برجسته با رنگ های سفید و لاکی بافته می‌شود، با توجه به نوع الگوی طرحی رایج در این منطقه، در تولیدات آن طرح‌های ترنجدار مشاهده نمی‌شود.	 پشتی نقش برجسته‌ی پیچ جوزان
۵	ککله و طایمه	تولیدات منطقه در ابعاد پشتی، ذرع و نیم، دو ذرع و کناره و شامل نقوش شال ماهی و پنجه نباتی در قالب الگوی طرحی لچک ترنج با رنگ‌های لاکی و سورمه‌ای بافته می‌شود.	 نقش پنجه نباتی، بافت طایمه

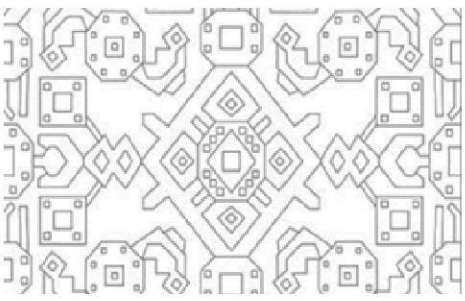
(نگارندگان)

- نقش ماهی علمدار

نقش ماهی علمدار در برخی روستاهای غربی و جنوب غربی شهرستان ملایر بافته‌شده که تماماً به‌صورت تک پود هستند. (تصویر ۶ و ۷)، این نقش در روستاهای آوَرزمان، حاجی خُدر، ضرب علی، اِردُکلو، پیر سواران، قَلامیرزا، قُلانقُدلی، علمدار بالا و علمدار پایین بافته می‌شود (مصاحبه با قاسمی و ملکی، آذر ۱۴۰۲)، نقش ترکیبی محوری ماهی در این طرح نسبتاً درشت و به صورت کاملاً شکسته است. لازم به ذکر است که گاه فروشندگان به علت عدم شناخت، قالی‌های این منطقه را به بروجرد نسبت می‌دهند (قاسمی، ۱۴۰۳: ۸۹).

تصویر ۶- ذرع و نیم ماهی علمدار رنگ زمینه سورمه‌ای

تصویر ۷- آنالیز خطی زمینه‌ی طرح ذرع و نیم ماهی علمدار

(نگارندگان)

[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]

قالی‌های دو پود

- نقش پیچ جوزان

نام پیچ جوزان به خاطر نگاره‌های حاشیه‌ی این الگوی طرحی است که به‌صورت هندسی پیچ خورده و از زیر و روی هم عبور کرده و از گلی به گل دیگر ختم می‌شوند. یکی دیگر از اجزای فرمی قابل شناخت قالی جوزان، حاشیه‌ی هندسی و متن گردان آن است. اگر ترنج این طرح را از وسط تقسیم بر چهار کنیم چهار عدد لچکی (سه گوش) به وجود می‌آید که در چهار گوشه‌ی متن قالی قرار می‌گیرد. لازم به ذکر است که ترنج جوزان از سه ترنج تو در تو و متحدالمرکز تشکیل شده که در متن ترنج دوم با طراحی هشت اسلیمی دهان اژدری، چهار گلدان را به وجود می‌آورد. «هشت نگاره‌ی اسلیمی نماد هشت ماه اول سال از فروردین تا آذر که اشاره به کاشت، داشت و برداشت محصولات کشاورزی و چهار کوزه‌ی طراحی‌شده نماد مصرف چهار ماه از خزانه‌ی هشت ماه اول سال است و از طرفی اسلیمی که خود نماد برگ‌های درخت تاک یا همان انگور است می‌توان گفت گرایشی به مواد غذایی منطقه‌ی جوزان که همان انگور است، دارد» (حسینی نسب، ۱۳۹۵: ۱۴).

از جمله نقوشی که در متن این نوع قالی‌ها قابل مشاهده است می‌توان به نقوش هفت گل، پنج گل، چهار گل و سه گل جوزان و ۵ گل و ۵ ستاره (جدول ۶) اشاره داشت، اغلب این گل‌ها به‌صورت یک چهارم و در بالای لچک تصویر می‌شوند، اما در برخی نمونه‌های قدیمی این تکرار به‌صورت یک دوم و در امتداد ترنج‌ها است، همچنین رنگ این گل‌ها در نمونه‌های فرد ممکن است با یکدیگر متفاوت باشند؛ گل شاه عباسی، ستاره، قورچنگ، دستک، گل پیته و گل مرآینه از دیگر نقوش به‌کار رفته در این مدل قالی‌ها هستند. (جدول ۷)

جدول ۶- تقسیم‌بندی نقش پیچ جوزان برحسب تعداد گل (ستاره)

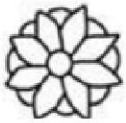
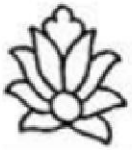
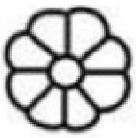
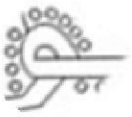
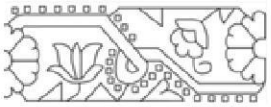

پشتی‌های سه ستاره (گل) پیچ جوزان	پشتی‌های پنج ستاره (گل) پیچ جوزان	پشتی چهار ستاره

(نگارندگان)

[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]

جدول ۷- نقوش مختلف در نقش پیچ جوزان در قالی جوزان ملایر

نقش	آنالیز خطی	نام
		ستاره
		شاه عباسی
		مُرآینه
		گل پیته
		قورچَنگ
		دَستَک
		قورچنگ + دستک = پیچ جوزان

(نگارندگان)

- نقش چاپی

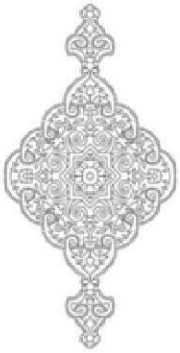
نقش چاپی (تصویر ۸) از جمله نقوش انحصاری منطقه‌ی جوزان به حساب می‌آید (مصاحبه با صباغ و زارع، مهر ۱۴۰۲)، این نقش علاوه بر جوزان در روستاهای شهرستان ملایر نیـــز تولید می‌شود و همانند بسیاری از طرح‌های منطقه شاکله‌ی اصلی آن متشکل از اجزا لچک و ترنج با زمینه‌ی ساده (تصاویر ۹، ۱۰ و ۱۱) است. به نظر می‌رسد طرح چاپی

[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]

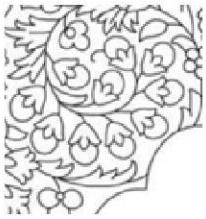
از تکوین و تغییر در نقوش سه گل، چهار گل و پنج گل جوزان حاصل شده است. با توجه به این سیر تغییر در نقوش تولیدات منطقه، لچک و ترنج قالی‌ها در ابتدا تنها متشکل از نقش دستک بوده است در مرحله‌ی بعد این نقش به دستک و قورچنگ تغییر یافته است. به علاوه با توجه به این سیر تغییر (همراستا با تحولات تکنیکی) سبک خطوط به‌کار برده شده در تولیدات جدید به حالت گردان‌تر درآمده است در حالی که در نقوش قدیمی این خطوط تماماً شکسته بودند.

تصویر ۸- پشتی نقش چاپی

تصویر ۹- آنالیز خطی ترنج

تصویر ۱۰- آنالیز خطی نقش‌مایه‌ی اصلی

تصویر ۱۱- آنالیز خطی لچک

(نگارندگان)

- نقش شال ماهی

نقش موسوم به شال ماهی در اکثر مناطق ایران به نام بته (یا بته جقه) معروف است اما در روستای زند و برخی از مناطق جنوبی ملایر از جمله روستاهای ککله و طایمه به این نام معروف است (قاسمی، ۱۴۰۳: ۱۰۶). (تصویر ۱۲)

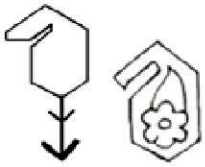
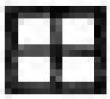

تصویر ۱۲- ذرع و نیم طایمه (زند) نقشه شال ماهی (نگارندگان)

«شال به نوعی پارچه اطلاق می‌شود که از جنس پارچه‌های ترمه است و در بافت پارچه‌های ترمه، علاوه بر کرک و پشم از ابریشم هم استفاده می‌شود. شال در قدیمی‌ترین کاربرد خود، نوعی پارچه‌ی مستطیل شکل، دراز و کم عرض است که آن را بر دور سر یا کمر می‌بستند. این پارچه بخشی از لباس سنتی در بسیاری از نقاط ایران بوده است و هنوز در برخی از نقاط کشور مانند کردستان، استعمال شال کمر رایج است» (زکریایی کرمانی، ۱۳۸۸: ۱۷-۲۳). حصوری یکی از ریشه‌های فرمی نقش بته را نقش ماهی می‌داند (حصوری، ۱۳۸۱: ۶۱). (جدول ۸)

[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]

جدول ۸- نقش‌مایه‌های مختلف شال ماهی

نقش	آنالیز خطی	نام
		بته بادامی یا بته جقه، (این نقش‌مایه در قالی این منطقه شال ماهی خطاب می‌شود)
		دعا

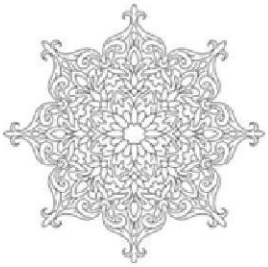
(نگارندگان)

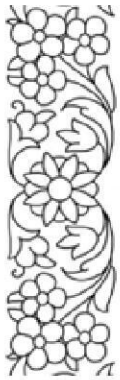
- نقش گل پنبه‌ای ملایر (سه گل بیجار)

نام دیگر این طرح، لچک ترنج گلدانی است. (تصویر ۱۳) این نقش از اصیل‌ترین الگوهای جوزان است که در ملایر نیز بافته می‌شود. به نظر می‌رسد اصالت این نقش برگرفته از منطقه‌ی بیجار است، زیرا که نام دیگر آن سه گل بیجار است؛ وجود سه گلی که از گلدان‌های موجود در لچک‌ها بیرون زده است دلیل دیگر این نامگذاری است (مصاحبه با ملکی، قاسمی و ایزدی، فروردین ۱۴۰۳). (تصویر ۱۶) تمایز اصلی این طرح از الگوی بیجار را می‌توان در حاشیه‌ی آن مشاهده نمود، در طرح بیجار، در حاشیه نقوش گل فرنگ وجود دارد اما در قالی ملایر نقوش گل هشت پر دیده می‌شود. (تصویر ۱۵)، ترنج این طرح نیز تا حد بسیاری شبیه نمونه‌ی بیجاری است. (تصویر ۱۴)

تصویر ۱۳- پشتی لچک ترنج نقش گلدانی

تصویر ۱۵- آنالیز خطی حاشیه‌ی گلدانی

تصویر ۱۶- آنالیز خطی لچک گلدانی

(نگارندگان)

[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]

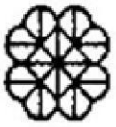
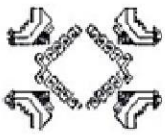
- نقش پنجه نباتی

نام گذاری نقش مذکور از دو بخش ریشه می‌گیرد؛ پنجه: به علت شباهتی که برگ‌ها به انگشتان دست دارد و نبات: به علت کشیدگی برگ ها و شباهت به شاخه نبات (مصاحبه با قاسمی، اسفند ۱۴۰۲). بافت این طرح در روستاهای ککله و طایمه در منطقه‌ی زند ملایر رایج است (تصویر ۱۷). اسامی نقوش شاخص این طرح: گل هشت پر، پنجه یا پنجه نباتی، درختچه سرو، ماهی و حوض هستند. (جدول ۹)

تصویر ۱۷- پشتی پنجه نباتی (نگارندگان)

جدول ۹- نقش‌مایه‌های مختلف پنجه نباتی

نقش	آنالیز خطی	نام			
		گل هشت پر			درختچه‌ی سرو
		پنجه نباتی			ماهی و حوض (چهارقابی و گرداله)

(نگارندگان)

نتیجه‌گیری

قالی ملایر از جمله قالی‌های اصیل و معروف روستایی ایران است که در ابعاد متنوع بافته می‌شود. در قالی ملایر تکنیک مرسوم بافت، دو سبک عمده؛ تک پود و دو پودبافی است که بافت قالی دو پود در مناطق جنوبی و شرقی ملایر و تک پود در مناطق شمالی و غربی شهرستان مرسوم است، نوع گره در اکثر بافته‌ها متقارن بوده و نقوش عمدتاً به صورت فرم‌های شکسته و هندسی منتظم هستند. رنگ‌بندی تولیدات ملایر معمولاً با زمینه‌های لاکی و سورمه‌ای و گاه سفید است.

[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]

از دیگر ویژگی‌های ظاهری این قالی‌ها دارا بودن ریشه‌هایی بلند است. به لحاظ ویژگی‌های فرمی، تنوع بسیار بالایی در طرح و نقش تولیدات این منطقه وجود دارد، به طوری که در بسیاری از حوزه‌های بافت روستایی ملایر، ساختارهای فرمی منحصربه‌فرد و متفاوتی را شاهد هستیم به طوری که هر روستا الگوی طرحی و نقش مخصوص به خود را در قالی‌بافی داراست. از رایج‌ترین نقوش مرسوم در حوزه‌های بافتی شهرستان ملایر می‌توان به ۱) نقش ماهی که در بسیاری از مناطق با پیشوندهایی نظیر چهار، سگ، رودباری، علمدار و هراتی به‌کار می‌رود. (ویژه‌ی مناطق تک پودباف) ۲) نقش چهارچنگ ۳) نقش پیچ جوزان ۴) نقش شال ماهی (ویژه‌ی مناطق دو پودباف) ۵) نقشه‌ی پنجه نباتی ۶) نقش برجسته اشاره داشت. قالی‌های تولیدشده در حوزه‌های بافتی شهرستان ملایر، از جمله قالی‌های با کیفیت و زیبای روستایی ایران محسوب می‌شوند و غالب طرح‌ها و نقوش تولیدات منطقه ریشه در تاریخ و فرهنگ مردم منطقه دارد.

فهرست منابع

- **ادواردز، سیسیل. (۱۳۶۸).** *قالی ایران* (ترجمه‌ی مهین دخت صبا).(چاپ اول). تهران: انتشارات فرهنگسرا.

– اسکندری، مهدی. (۱۴۰۲)، مصاحبه.

– ایزدی، مهدی. (۱۴۰۳)، مصاحبه.

– جزمی، محمد، علی اصغر شریعت‌زاده و محمد میرشکرایی. (۱۳۶۳). *هنرهای بومی در صنایع دستی باختران*. تهران: مرکز مردم‌شناسی ایران.

– جوکار، محمد. (۱۴۰۲)، مصاحبه.

– حسینی‌نسب، اسماعیل. (۱۳۹۵). معرفی قالی‌ها و قالیچه‌های ملایر. *نشریه‌ی داخلی اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی همدان*، ۴، ۱۴.

– حصوری، علی. (۱۳۸۱). ***میانی طراحی سنتی در ایران*** (چاپ دوم)، تهران: انتشارات چشمه.

– دریایی، نازیلا (۱۳۸۲). نقش و اسطوره در قالی دست‌باف ایران. *مجموعه مقالات اولین سمینار ملی تحقیقات فرش دست‌باف*، جلد ۲. مرکز تحقیقات فرش دست‌باف ایران، ۳-۳۷.

– رضوانی، محمدرضا، ناصر بیات، ابراهیم رستگار و علی قنبری نسب. (۱۳۹۲). شناخت و تحلیل عوامل مؤثر بر رکود فعالیت فرش‌بافی در نواحی روستایی (مطالعه‌ی موردی: شهرستان ملایر). *مجله‌ی مطالعات جغرافیایی مناطق خشک*، ۱۱.

– زارع، رضا. (۱۴۰۲)، مصاحبه.

– زکریایی کرمانی، ایمان. (۱۳۸۸). *شال‌های ترمه‌ی کرمان گذشته، حال و آینده*. تهران: نشر فرهنگستان هنر.

– ژوله، تورج. (۱۳۹۰). *پژوهشی در فرش ایران* (چاپ دوم)، تهران: انتشارات یساولی.

– سهرابی، مهتاب. (۱۳۹۶). *مطالعه‌ی مردم نگارانه‌ی عناصر و اجزای فرش ملایر، (پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد)*، دانشگاه هنر اصفهان.

– صباغ، غلامحسین. (۱۴۰۲)، مصاحبه.

– صور اسرافیل شیرین. (۱۳۷۵). *فرش همدان*. تهران: انتشارات مینا.

– فاضلی، نعمت‌الله. (۱۳۷۵). قالی و قالی‌بافی در ساروق. *فصلنامه‌ی راه دانش*، ۵۳ و ۵۴.

[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]

- فرهادی، مرتضی. (۱۳۸۳). مردم‌شناسی قالیچه‌های گل برجسته‌ی دره‌ی جوزان ملایر. *مجله‌ی انسان‌شناسی*، ۵.
- قاسمی، سپهر. (۱۴۰۳). *مطالعه‌ی ویژگی‌های بافت قالی‌های منطقه‌ی همدان (پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد)*، دانشگاه شیراز.
- قاسمی، مهران. (۱۴۰۲)، مصاحبه.
- گشایش، فرهاد. (۱۳۸۴). *طراحی نشانه*. تهران: نشر لوتس.
- گودرزی، علیرضا. (۱۳۸۹). *دانشنامه‌ی ملایر* (چاپ اول)، ملایر: انتشارات کبریا.
- ملکی، مراد.(۱۴۰۲)، مصاحبه
- موسوی‌لر، اشرف‌السادات و اعظم رسولی. (۱۳۹۵). *ساختار درون متنی فرش دست‌باف* (چاپ اول)، تهران: دانشگاه الزهرا.
- نصیری، محمد جواد. (۱۳۸۵). *فرش ایران* (چاپ دوم)، تهران: انتشارات پرنگ.
- هوشیار راد، بهشته. (۱۳۹۵). *بررسی و تحلیل طرح، نقش و رنگ‌بندی فرش‌های روستایی ملایر و ارائه یک طرح مبتنی بر مطالعات (پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد)*، دانشگاه هنر اسلامی تبریز.
- یاحقی، محمد جعفر. (۱۳۷۵). *فرهنگ اساطیر و اشارات داستانی در ادبیات فارسی*. تهران: نشر سروش.
- یساولی، جواد. (۱۳۷۰). *مقدمه ای بر شناخت قالی ایران* (چاپ اول). تهران: انتشارات فرهنگ سرا.
- Ford, P. R. J. (2008). Oriental Carpet Design. London: Thames & Hudson Ltd.
- Sakhai, Essie. (2008). Persian Rugs and Carpet. London: Antique collectors Club.
- url: https://ostan-hm.ir

[Downloaded from goljaam.icsa.ir on 2026-11-02]